

روش تربیتی اسلام در تحقق ارزشها / توجه به رابطه معرفت و انگیزش

روش تربیتی اسلام در تحقق بخشیدن به ارزش ها، متناسب با مراتب معرفت انسان هاست و با توجه به انگیزه های مختلف افراد به تربیت آنها مبادرت می ورزد.

خبرگزاری مهر- روش تربیتی اسلام در تحقق بخشیدن به ارزش ها، متناسب با مراتب معرفت انسان هاست و با توجه به انگیزه های مختلف افراد به تربیت آنها مبادرت می ورزد.

عکس العمل انسان در مقابل رفتار ناشایست دیگران از چند حالت خارج نیست؛ یا رفتار بدتر نسبت به آنها انجام می دهد، یا مشابه خود آنها رفتار می کند؛ یا چشم پوشی می کرد، یا نه تنها آن رفتار بد را نادیده می گیرد، بلکه حتی کار بهتری هم در رابطه با آنها انجام می دهد. بدیهی است در نظام اخلاقی و ارزشی اسلام، حالت اول ارزش منفی دارد؛ یعنی ظلم به دیگران به طور قطع و یقین مذموم است. رفتار دوم، یعنی مقابله به مثل، در مواردی مجاز شمرده شده است. و اما چشم پوشی از رفتار ناشایست دیگران و یا انجام رفتاری بهتر نسبت به آنها از ارزش بسیار بالایی برخوردار است.

در قرآن نیز دستوری کلی در ارتباط با کسانی که رفتار نامناسب دارند بیان شده است: رفتار بد دیگران را به وسیله کار بهتر دفن کن. این موضوع در دو جای قرآن آمده است؛ سوره مومنون آیه 96 و سوره فصلت آیه 34.

خوش رفتاری در مقابل رفتار بد دیگران، علاوه بر این که اوج ارزش اخلاقی است انگیزه ای را هم در طرف مقابل برای کسب این ارزش اخلاقی ایجاد می کند. در دستگاه ارزشی اسلام، رفتارهای انسان از نظر ارزشی دارای مراتب و درجات مختلفی است، این ارزش گاهی در حد خنثی است و گاهی در حد مثبت، آن هم با درجات متفاوت. مثلاً، در مورد رفتار بد دیگران، گاهی اگر انسان مشابه همان کار را نسبت به آنها انجام دهد، از نظر ارزش گذاری خنثی و در حد صفر است؛ یعنی نه ارزش منفی دارد و نه ارزش مثبت. اما عمل کسی که در مقابل رفتار بد دیگران نه تنها مقابله به مثل نمی کند، بلکه رفتار بهتری هم نسبت به آنها انجام می دهد، دارای ارزش مثبت است.

در بحث فلسفه اخلاق، عده ای اعتقاد دارند که به طور کلی، یک رفتار یا خوب است و یا بد، اگر عملی به شکل خاصی انجام شود خوب است، در غیر این صورت بد. کانت فیلسوف اخلاقی معروف، در این باره می گوید: کار خوب شرایطی دارد که در صورت تحقق آنها می توان آن کار را خوب دانست، از جمله این شرایط این است که انسان کار را به دلیل اطاعت از حکم عقل یا وجدان انجام دهد نه از روی عواطف و یا انگیزه دیگری. بر اساس دیدگاه کانت، عمل مادری که نیمه های شب از خواب شیرین بر می خیزد و از طفلش پرستاری می کند، فاقد ارزش اخلاقی است؛ چرا که مادر برای ارضای عاطفه خود دست به این کار زده است!

اما در دستگاه ارزشی اسلام، ارزش های مثبت دارای مرتبه اند؛ یعنی امر آنها بین نفی و اثبات نیست. ممکن است عملی از یک درجه تا بی نهایت ارزش داشته باشد. مراتب عبودیت و خلوص، همگی دارای ارزش اند، منتها با درجات متفاوت. آن خلوص کاملی که مد نظر اسلام است، خلوصی است که حضرت علی (ع) داشتند. دستگاه ارزشی اسلام، ارزش ها را در شکل "همه یا هیچ" در نظر نمی گیرد، بلکه اعمال خوب مراتب و درجات فراوانی دارند. البته ارزش بسیاری از کارها به نیت انسان بستگی دارد، هر قدر اخلاص در کاری بیشتر باشد به همان میزان ارزش آن کار بالاتر است. اخلاص هم تنها با گفتن لفظ "قربه الی الله" به دست نمی آید، کار باید واقعا و از صمیم دل برای خدا باشد.

توجه به رابطه معرفت و انگیزش

انسان به یک باره نمی تواند مراتب بالای تکامل را کسب کند؛ زیرا این مهم با تربیت نفس و به تدریج امکان پذیر می شود. تربیت انسان ها نیز در دستگاه تربیتی اسلام، متناسب با میزان معرفت و درک و فهم آنها می باشد. در واقع تفاوت مراتب ارزش کارها به تفاوت معرفت و تربیت افراد باز می گردد و بسته به معرفت آنها تربیت افراد هم متفاوت می باشد.

مثلا همه ما می دانیم که شرط صحت نماز این است که به نیت قربت انجام شود و اگر نماز برای اغراض مادی و یا ریا خوانده شود، اشکال دارد. اما آیا همه مسلمان ها می توانند واقعا با خلوص کامل نماز را به جا بیاورند؟ واقعیت این است که انسان ها نمی توانند در همه مراحل و شرایط زندگی، آن خلوص کامل را در اعمالشان داشته باشند؛ زیرا مردم از نظر معرفت و شناخت در یک سطح قرار ندارند مثلا، از دختر بچه نه ساله ای که تازه به سن تکلیف رسیده است نمی توان توقع داشت که نمازها و سایر عباداتش را با خلوص کامل به جا آورد. انسان باید برای تشویق کودک به خواندن نماز، حتی جلوی دیگران از او تعریف و تمجید نماید. درست است که این گونه انگیزه ها در نیت کودک اثر می گذارد و از خلوص آن می کاهد، اما برای نماز خواندن او چاره ای جز این نیست. شناخت کودک در حدی نیست که این گونه مسائل را درک کند، همین که نمازش را به موقع بخواند کافی است ولی به تدریج با بیشتر شدن عقل و

معرفتش می تواند نیت خود را خالص تر کند تا به مراحل بالای تکامل نایل گردد.

دستگاه تربیتی اسلام با توجه به انگیزه های مختلف افراد به تربیت انسان ها مبادرت می ورزد. برای مثال ، یکی از وظایف مسلمان ها جهاد است و چون یک عبادت به حساب می آید، باید قربه الی الله انجام شود. اما از آن جا که همه مردم از نظر اخلاص در مرتبه بالایی قرار ندارند، اسلام برای جهاد، به انگیزه های مختلف افراد توجه می کند.

بنابراین روش تربیتی اسلام در تحقق بخشیدن به ارزش ها، متناسب با مراتب معرفت انسان هاست. خداوند تربیتش را منحصر به امثال مسلمان و ابوذر نکرده است. دیگران هم باید متناسب با فهم و معرفتشان تحت تاثیر تربیت اسلام و قرآن قرار گیرند. اما چون همت افراد متفاوت است، برخی را که دارای همت پایین می باشند، ابتدا با ایجاد انگیزه های مادی تربیت می کند و آن گاه که همتشان بلندتر شد، با معارف دیگر آشنا می سازد. در این مرحله است که انسان محبت خدا پیدا می کند و وقتی محبت خدا آمد، بسیاری از مشکلات انسان حل می شود.